

САДИБНЕ ЖИТЛО ЛУЦЬКА ДОВОЄННОГО ПЕРІОДУ В КОНТЕКСТІ АРХІТЕКТУРНО–МИСТЕЦЬКОГО РОЗВИТКУ МІСТА

Анотація: публікація присвячена проблемі становлення та розвитку садибного житла в місті Луцьку в період XVII – початку XX ст., а також визначенню його планувальних, конструктивних та стилістичних характеристик. Розкрито особливості, властиві архітектурі садибного житла, сформованого в контексті загального розвитку міста та актуальності в сучасному зодчестві.

Ключові слова: садибне житло, планувальні та конструктивні рішення, стиль, композиція фасадів, засоби виразності.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку наукової думки в галузі архітектури як вагомої складової мистецтва досить значна увага приділяється тенденціям формування садибного житла. Після тривалого періоду типового серійного проектування радянських років, під час якого були втрачені навички та індивідуальність у практиці, розпочався будівельний бум, що був зумовлений відміною творчих обмежень у архітектурі, збільшенням значень мінімальних площ приміщень та поверховості житлових будівель. Внаслідок таких подій досить швидкими темпами в межах міст з'явилися нові квартали приватної забудови, які не завжди відрізнялися якістю та художньою виразністю будинків. Тому назріла проблема створення нового якісного та комфортного житла, яке б відтворювало своєрідні риси, притаманні луцькій житловій архітектурі протягом її історичного розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Стаття є результатом наукових розвідок автора, присвячених виявленню принципів формування архітектури житла міста Луцька протягом його історичного розвитку [3, 6]. Крім того, в роботі використані результати досліджень кола українських та закордонних вчених: О.П. Олійник [5], В.Е. Пясецького [2], Е. Kowalchuka [4].

Формулювання цілей статті. Основною ціллю публікації є виявлення тенденцій стилістичного та конструктивного розвитку садибного житла Луцька, зведеного в період з XVII ст. до 40–х років XX ст. та визначення характеристик, що можуть бути актуальними в сучасних умовах.

Основна частина. Створення архітектурного образу житлового будинку включає комплекс взаємопов'язаних показників, кожен з яких має своє функціональне призначення і несе певне навантаження. У формуванні індивідуальної архітектурної виразності житла обов'язково приймають участь художньо–мистецькі показники, які включають декоративне оздоблення

фасадів та інтер'єрів з врахуванням соціальних, матеріальних чинників та функціонального призначення будівлі, а також специфіку пануючих стилістичних напрямів та кольорових рішень.

Луцьк є одним із давніх культурних центрів України із багатою на події історією. Ще в період становлення Луцька основною житловою одиницею був приватний будинок, що знайшов своє продовження у садибному житлі з початку XVII ст. В актах Луцького гродського суду, складених у XVI ст. є згадки про садиби, як житло для заможних городян. А вже з XVII ст. до початку Другої світової війни процес спорудження садиб набув найбільшого розмаху. Згідно описів королівських ревізорів у 1789 році на території міста розташовувалося 69 садиб із 385 загальної кількості індивідуальних земельних ділянок із нерухомістю [1].

Досить велика їх кількість розміщувалася в Нижньому замку – 11 садиб, що за визначенням В.Е. Пясецького свідчить про дворянське походження власників, так як до початку XX ст. оселятися на цій території могли лише дворяни [2]. Поза Окольным замком налічується 7 садиб. На Троїцькій вулиці (теперішня вул. Драгоманова) – 11. На Домініканській юридиці (сьогодні це район кінця вул. Драгоманова) – 1 номер. На Жидовщині (тепер вул. Д.Галицького) – 1 садиба. 10 номерів на Вірменській юридиці (на даний час вул. Паші Савельєвої). На юридиці Луцьких ксьондзів боніфраторів розміщується 7 номерів. По вулиці біля костьолу (тепер вул. Базарна) – 5 номерів. А за містом по вулиці від мосту до середмістя (сьогодні це вул. Л.Українки та Б.Хмельницького) – 16 шляхетських садиб [3].

Опрацювання архівних джерел дало можливість дослідникам трактувати поняття «садиба»: наприклад, польський науковець Єжи Ковальчик визначив садибу як шляхетський дворик, що виник в XVII ст. на території Польського Королівства під впливом архітектури бароко і будувався за поздовжнім планом і осьовою системою [4]. Дослідниця О.П. Олійник трактує «садибу» як великомасштабну ділянку з вільно розміщеними на ній житловим будинком і господарськими спорудами [5]. З початку XX ст. на території Луцька поширилося зведення садибних будинків, що розташовуються на невеликих земельних ділянках впритул до лінії забудови вулиці.

Сьогодні аналіз архітектурно–мистецьких та конструктивних рішень садибних будівель, а також локалізацію їх на сучасному генеральному плані Луцька, можна виконати на основі архівних матеріалів та натурних обстежень невеликої кількості збережених споруд. Всебічна характеристика садибного житла виконана за декількома критеріями [6].

За планувальним рішенням: садиби Луцька будували за поздовжнім, Г–подібним чи квадратним планом і осьовою системою, одно– чи двоповерховими. Найчастіше планувальне вирішення садиб виконували на основі архітектурного прийому – “хата на дві половини”, при якому кімнати розміщувалися навпроти, через сіни. За схемами планів садиби поділялися на

центричного, анфіладного та коридорного типів. Відповідно до функціонального призначення, приміщення в садибах поділялися на кухні, сіни, спальні, світлиці, пізніше санвузли. На основі креслень садибних будинків, що збереглися у Державному архіві Волинської області, автором визначена їх житлова площа, яка коливалася в межах від 24м.кв. до 71м.кв., при загальній площі від 44м.кв. до 101м.кв. [7, 8, 9].

На рубежі XIX – XX ст. підвищення рівня матеріального статку міського населення зумовило появу садиб із розширеною номенклатурою приміщень, таких як кабінет, столова, будуар, кімната для прийому гостей. Найчастіше ці будівлі споруджували на головних вулицях міста, розташовуючи їх головним фасадом вздовж лінії забудови (наприклад, на сучасних вулицях Богдана Хмельницького, Кафедральній, Винниченка). Показники житлової площі таких садиб знаходились в межах 100 – 120м.кв. при загальній площі споруди від 224м.кв. до 335м.кв. [10, 11].

Але найпоширенішими на території міста були садибні будинки із невеликою кількістю кімнат. За схемою планів такі будиночки відносилися до центричного чи анфіладного типу. При центричній композиції плану, в центрі групувалися печі, навколо яких розміщували кімнати. Зазвичай вхід до кухні влаштовувався окремо. Згідно функціонального призначення, до номенклатури внутрішніх приміщень входили: кухні, 2 – 3 кімнати, передпокої, коридори або сіни, комори. Часто житлові кімнати поєднували в собі декілька функцій: виконували роль столових та кімнат прийому гостей або кабінетів та спалень. Площа житлових приміщень у містечкових будиночках коливалася від 47м.кв. до 55м.кв. при загальній площі будинку від 64м.кв. до 89м.кв. [12, 13, 14].

За композиційним рішенням головні фасади садиб виконували симетрично витриманими, рідше із зміщеною центральною віссю. Їх композиційним центром були портики з колонами або ганочки, які могли бути як відкритого, так і закритого типу (наприклад, садиби на вул. Богдана Хмельницького, 5, 12, 10; на вул. Кафедральній, 25; на вул. Горького, 10; на вул. Парковій, 7 та інші).

Згідно конструктивних рішень садибні будинки виконували дерев'яними, мурованими або комбінованими, поєднуючи при цьому цегляний нижній поверх та дерев'яний верхній. При вирішенні по вертикалі, дахи садибних будинків влаштовували високими, ламаними, чотирихилими або мансардовими. У випадках будівництва на похилому рельєфі зводили цокольний напівповерх, який призначався як для житла, так і для господарських приміщень. Для підсилення фундаментів садиб, що розміщувалися на заболочених територіях міста, вимощували ділянку дрібним каменем та ґрунтували її палями.

Садибне житло Луцька не відрізнялося різноманітністю стильових вирішень фасадів, наслідуючи пануючі тенденції загальноміського архітектурного розвитку.

1. Для досягнення виразності фасадів дерев'яних садиб виконувалося декоративне різьблення архітектурних деталей. Серед найпоширеніших мотивів декору були геометричні фігури (трикутники, прямокутники, ромби, квадрати, кола). Досить значна увага приділялася оздобленню кутів будівель, які виконувалися у вигляді пілястр із дерева чи цегли. При мурованому вирішенні пілястр стовбур декорувався вертикальними жолобками, при дерев'яному – геометричними фігурами (напр., садиби на вул. Ярошука, 9; вул. Б.Хмельницького, 28). Крім того, завершеності фасадам надавали широкі профільовані карнизи, складні високі дахи, вхідні портали оздоблені дерев'яними колонами чи закриті ганки (напр., на вул. Ярошука, 9; вул. Парковій, 7 та не збережені садиби на вул. Лесі Українки, вул. Ковельській, вул. Караїмській, вул. Торговій та вул. Шкільній).

2. Декоративне вирішення мурованих садиб Луцька виконувалося відповідно до впливів європейської культури на місцеве зодчество. Основними елементами оздоблення, що застосовувались для декорування фасадів були широкі профільовані карнизи, горизонтальні тяги, колони, пілони, пілястри, арки, кронштейни. Вагоме значення надавалось вертикальному членуванню фасадів, а також використанню ризалітів, ніш, аттиків, вежеподібних прибудов, використанню художніх можливостей цегли, її кладки та кольору.

Найпоширенішими стильовими напрямками у вирішенні фасадів мурованих садибних будинків Луцька були бароко, необароко, класицизм, неокласицизм, неоренесанс, модерн.

Мотиви бароко простежуються у садибах XVIII ст. (напр., на вул. Плитниця, 7, вул. Братковського, 35). Їх характеризують вікна, обрамлені прямокутними лиштвами, ліпнина над вікнами та вертикальне членування фасадів рустом. Подібні риси використовувалися у будівництві на рубежі XIX – XX ст. (напр., на вул. Кафедральній, 25).

Риси класицизму та неокласицизму виявлялися в чіткому плануванні внутрішнього простору будівель, симетричній, відносно центру, композиції, використанню ордерного декору, портиків із колонами чи пілонами, широких профільованих карнизів (напр., садиби на вул. Пушкіна, 2; на вул. Б.Хмельницького, 10; на вул. Драгоманова, 33 та вул. Горького, 10).

Впроваджувалися у архітектурну практику також елементи стилю неоренесанс. Зокрема, зодчими поєднувалася різна фактура стін (тинькована та цегляна); вікна обрамлювалися із використанням геометричних фігур та застосовувалися між віконні стійки (напр., садиба на вул. Б.Хмельницького, 12, арх. Тадеуш Садновський).

Архітектура модерну в садибному житлі Луцька майже не знайшла свого відображення. Прикладом стилю є садиба на вул. Б.Хмельницького, 5 (арх. Пилип Пилипчук), для декоративного рішення якої характерні вирішення високого ламаного даху, із центральним трикутним аттиком, вікна із арочним завершенням згруповані по два, центральний портал із арочним завершенням та

трикутним фронтоном.

Висновки. Дослідження садибного житла Луцька, зведеного в період XVII – початку XX ст., дало можливість довести, що будучи вагомою складовою структури міста, воно мало самобутні та своєрідні риси. Внаслідок всебічного огляду садиб міста були виявлені їх планувальні (за формою планів: Г-подібна, квадратна та прямокутна конфігурація планів; за схемою планів: анфіладного чи центричного типу) та конструктивні характеристики (дерев'яні, муровані та комбіновані), а також підтверджено використання принципу спадкоємності історичних архітектурних стилів на рубежі XIX – XX ст. Основними стильовими прототипами були бароко, класицизм та ренесанс. Початок XX ст. ознаменувався активним використанням їхніх рис та розвитком таких напрямків, як необароко, неокласицизм, неоренесанс, модерн.

Перспективи подальших досліджень. Комплексне дослідження тенденцій розвитку житлових будівель, споруджених у період з XVII ст. до 40-х років XX ст. в межах Луцька дає можливість розробити концепції, які будуть сприяти формуванню житла в сучасних умовах з урахуванням нових соціально-економічних відносин, але із збереженням історичних традицій. Таким чином, наукові розвідки історично сформованого садибного житла Луцька необхідне для майбутнього розвитку індивідуальної архітектури на теренах міста, а також дасть можливість розташовувати нове будівництво у навколишнє середовище історичних ареалів не руйнуючи їх естетичної цілісності. Необхідно продовжити детальне вивчення елементів екстер'єрів садибного житла Луцька та присвятити увагу особливостям інтер'єрів з метою підвищення рівня їх реставрації та реконструкції.

Література

1. Опис Луцького замку за люстрацією 1789 року// Луцьку 900 років. Збірник документів та матеріалів. – К., 1985. – С. 189.
2. Пясецький В.Е. Архітектурна спадщина Луцька: особливості формування та збереження / Пясецький В.Е. // Архітектура, будівництво, інтер'єр, мистецтво – основа Ваших ідей. – Львів, 2004. – № 2. – С. 18–21.
3. Абрамюк І.Г. Шляхетський дворик в забудові Луцька початок XVIII – XIX ст. / Абрамюк І.Г. // Старий Луцьк. Наук.-інформ. збірник. – Вип. IV. – Луцьк, 2008. – С. 189 – 192.
4. Kowalchyk E. Rezydencje роцнобарokowe na Wolyniu / E. Kowalchyk // Zamojsko–Wolycskie zeszyty muzealne. – Zamoж, 2004. – Том II. – С. 120–123.
5. Олійник О.П. До розробки типології історичної забудови м. Луцька / Олійник О.П. // Шоста всеукраїнська конференція з історичного краєзнавства. – Луцьк, 1993. – с. 198 – 199.
6. Абрамюк І.Г. Принципи формування архітектури житла міста Луцька і їх актуальність в сучасних умовах: дис. канд. архітектури 18.00.01/ Абрамюк І.Г. – Львів, 2011. – 262 с.
7. Справа про нерухоме майно Злоцького Францишика. – Державний архів Волинської області. – спр. 1134. – 23 с. – (Фонд Технічного відділу №158, опис 4).

8. Справа про нерухоме майно Тріппенбах Євгенії. – Державний архів Волинської області. – 23 с. – (Фонд Технічного відділу №158, опис 4).
9. Справа про садибу Кронштейн Міни. – Державний архів Волинської області. – спр. 1090. – 33 с. – (Фонд Технічного відділу №158, опис 4).
10. Справа про нерухоме майно Грума Каца. – Державний архів Волинської області. – спр. 225. – 108 с. – (Фонд Технічного відділу №158, опис 4).
11. Справа про нерухоме майно Цвіка Анджея і Марії. – Державний архів Волинської області. – спр. 269. – 108 с. – (Фонд Технічного відділу №158, опис 4).
12. Справа про нерухоме майно Нуглер Терези і Леї. – Державний архів Волинської області. – спр. 43. – 52 с. – (Фонд Технічного відділу №158, опис 4).
13. Справа про нерухоме майно Куншинов Марії і Міхала. – Державний архів Волинської області. – спр. 35. – 68 с. – (Фонд Технічного відділу №158, опис 4).
14. Справа про нерухоме майно Криштажеб Лейзора і Горандлі. – Державний архів Волинської області. – спр. 103. – 199 с. – (Фонд Технічного відділу №158, опис 4).

Аннотация

Абрамюк И.Г. Дизайн усадебного жилья Луцка довоенного периода в контексте архитектурно–искусственного развития города. Публикация посвящена проблеме развития усадебного жилья в городе Луцке в период XVII – начала XX вв., а также отображения его планировочных, конструктивных и стилистических характеристик. Открыты особенности, надлежащие усадебному жилью, сформированному в контексте общего развития города и актуальные в современном зодчестве.

Ключевые слова: архитектура, усадебное жилье, планировочные и конструктивные решения, стиль, композиция фасадов, средства выразительности.

Abstract

Abramyuk I.G. A design of farmstead habitation of Lutsk of pre–war period is in the context of architectural–artificial development of city. A publication is devoted the problem of development of farmstead habitation in town Lutsk in the period of XVII – began XX age, and also reflections of his plan, structural and stylistic descriptions. Features, proper farmstead habitation, to formed in the context of general development of city and actual in modern architecture, are opened.

Keywords: architecture, farmstead habitation, plan and structural decisions, stylistic directions, composition of facades, decorative facilities of expressiveness.